

(religieuze) talen door hem gekarakteriseerd als een erfenis van de politieke theologie. Taylor stelt dat het secularisatie debat te veel belast wordt door de historische institutionele afspraken en die ons verhinderen om het seculiere regiem in een vruchtbaar perspectief te zien. Taylor ziet de drie traditionele waarden uit de Franse revolutie als democratische waarden, waarbij de 'broederschap' ingevuld wordt als 'ruimte geven aan elkaar'. Er moet geluisterd worden naar alle spirituele families, die deelnemen aan het proces van deliberatie over waar het in de samenleving om gaat (haar politieke identiteit), en hoe ze deze doelstellingen gaat verwezenlijken (het precieze regiem van rechten en voorrechten).

Misschien dat het hoofdstuk van Judith Butler iets te 'theoretisch filosofisch' is geformuleerd, maar het brengt toch wel een belangrijk onderwerp onder de aandacht en maakt mooie verbindingen met bekende Joodse filosofen als Martin Buber, Franz Rosenzweig en Hannah Arendt. Deze sluiten aan bij de moeilijke discussie over de joodse religie en de staat Israël waarbij de verschillende interpretaties over de 'terugkeer uit ballingschap' ingevuld kan worden als een vorm van 'zionistische historiografie' of een 'ethische en politieke motivatie om de verdrukte onder de mensheid te verlossen'.

Cornel West brengt als 'blues-mens' de opening om filosofie te verbinden met de poëzie. Hij noemt hierbij de profetische manier hoe je in de wereld kunt zijn, een oproep om hulp, gegrond in de kreten van een verdrukt volk dat aandacht verdient, en in het mens-zijn, de weduwe en de wees lief te hebben, de vreemdeling en de niet-joodse andere tegemoet te treden met waardigheid en tederheid.

De einddiscussie tussen Habermas en Taylor geeft een soort 'patstelling' of de noodzakelijke seculiere taal in het debat kleur mag krijgen en niet direct weg-vertaald behoeft te worden. Dit geeft een ongelijkheid in de discussies omdat religies een lange geschiedenis hebben en verbonden zijn aan belangrijke bronnen waar de seculiere geschiedenis in tekort schiet. Maar omgaan met diversiteit betekent toch ook dat er juist verschillen zijn die misschien in een interdisciplinaire discussie met de filosofie een nieuwe methode van dialoog kan creëren.

Pieter Boersema

(Evangelische Theologische Faculteit vzw, Leuven)

Dorsman, L.J. & P.J. Knegtmans (red.) (2014), *Theologie, waarheidsliefde en religiekritiek. Over geloof en wetenschap aan de Nederlandse universiteiten sedert 1815*, Hilversum: Verloren, pp. 120, ISBN 9789087044718, € 14.

In de voortgaande reeks *Universiteit en Samenleving* onder redactie van de historici Leen Dorsman en P.J. Knegtmans is vorig jaar een nieuw deel verschenen waarin de theologie-beoefening aan de Nederlandse universiteiten centraal staat. Overkoepelende gedachte van de diverse artikelen lijkt te zijn dat de positie van de theologie aan de universiteit

nimmer onomstreden was. Hoewel de wetgever in 1876 het theologisch onderwijs splitste in een godsdienstwetenschappelijk deel dat door de universiteiten werd verzorgd en een dogmatisch deel dat aan de kerkgenootschappen werd gelaten, zijn de rol en de positie van de theologie binnen de academie een complex vraagstuk gebleven. Of, zoals theoloog Erik Borgman het in zijn Tilburgse oratie uit 2008 uitdrukte: wie aan een universiteit een theologische leeropdracht op zich neemt, die heeft wat uit te leggen.

Deze uitleg blijkt in de negentiende en twintigste eeuw op verschillende wijzen te zijn gegeven. In een tweetal artikelen leggen redacteur Leen Dorsman en historicus Herman Paul uit hoe verschillende wetenschappers in de tweede helft van de negentiende eeuw de positie van de universitaire theologie zagen. Dorsman doet dat aan de hand van een aantal openingscolleges waarin duidelijk werd hoezeer verschillende hoogleraren zich zorgen maakten over het zielenheil van hun studenten. Moderne wetenschap en theologie waren een groot goed, maar twijfel aan het Woord Gods was gevaarlijk. In het artikel van Paul, waarin de hervormde theoloog Abraham Kuenen centraal staat, wordt getoond hoe sommigen door deze zorg werden aangezet tot het zoeken naar synthese. Wetenschap en geloof konden elkaar vinden in waarheidsliefde.

Daarmee leek een en ander opgelost, maar niets was minder waar. Ook in de twintigste eeuw bleef de verhouding tussen geloof en wetenschap gespannen en daarmee de positie van de theologie aan de Nederlandse universiteit omstreden. Zo laat Sijbolt Noorda in een uiterst vermakelijke bijdrage zien hoe ingewikkeld de positie van de theologie werd in een tijd waarin de maatschappelijke rol van godsdienst wel zo'n beetje uitgespeeld leek. Universiteitshistoricus Ab Flipse voegt hier een interessante dimensie aan toe door te wijzen op het belang van de theologie voor de identiteit van de Vrije Universiteit. In een helaas wat vlakke en niet altijd even heldere bijdrage maakt hij duidelijk dat de theologie aan de universiteit niet slechts omstreden was vanwege de vraag of dit vakgebied wel voldeed aan de eisen der wetenschappelijkheid, maar evenzeer omdat ze lang de basis gevormd had voor het bijzondere karakter van de universiteit.

Genoemde bijdragen zijn elk boeiend en goed leesbaar, maar wel wat wisselend van kwaliteit. Waar Paul in een doorwrochte bijdrage in staat is een ingewikkeld debat helder voor het voetlicht te brengen, lijken de stukken van Noorda en Flipse wat meer op gelegenheidsbijdragen die weliswaar interessante thema's aansnijden maar niet uitmonden in een uitputtende behandeling ervan. In een bundel die, zoals de serie beoogt, wil aanzetten tot nader onderzoek is dat op zichzelf geen probleem, maar iets meer diepgang en scherpte had de artikelen wel op een hoger niveau kunnen brengen.

Dit gaat niet zozeer op voor de bijdrage van de Groningse historicus Wouter Marchant over de rijksstudiebeurzen voor theologiestudenten. Op basis van verschillende databestanden weet hij aannemelijk te maken dat deze beurzen bewust vaker werden toegekend aan kandidaten uit hogere sociale kringen. Dit met het oog op de status van het predikantengilde. Waar Marchant overtuigend belang en meerwaarde van kwantitatief

onderzoek laat zien, onder historici nog wel eens ondergeschoven kindje, past echter wel de vraag in hoeverre zijn artikel echt bij het centrale thema van de bundel past. Over de rol en positie van de theologie aan de universiteit gaat zijn artikel in essentie niet.

Ten slotte zijn er twee bijdragen waarin het hedendaagse debat over de positie van de theologie aan de universiteit wordt belicht. Theoloog en filosoof Rik Peels komt op basis van een wetenschapstheoretisch exposé tot de conclusie dat de theologie een verantwoord spreken over God is en dus ook terecht een academische status heeft. Vooral interessant aan zijn bijdrage is de positie die hij kiest ten opzichte van religiewetenschappers als Ruard Ganzevoort die in een pamflet uit 2013 betoogde dat de theologie zich slechts zou moeten bezighouden met het geloof van mensen, niet met uitspraken over God of waarheid. Volgens Peels doet de theologie zichzelf daarmee, ook als academische discipline tekort. Theoloog Erik Borgman haakt in zijn bijdrage bij deze opvatting aan door te laten zien hoezeer ook andere disciplines uitspraken doen over wezen en waarheid die gebaseerd zijn op een overtuiging die uitgaat boven de empirie. De wetenschap, aldus Borgman, is een toewijding aan de waarheid die zich nooit volledig laat kennen en begrijpen. De theologie, zo lijkt hij te willen zeggen, is daarop geen uitzondering.

Bundels uit de serie *Universiteit en Samenleving* laten zich over het algemeen lezen als een mooie stand van onderzoek naar een bepaald thema dat raakt aan de universiteitsgeschiedenis. Daarop is deze bundel, ondanks de wisselende kwaliteit van de bijdragen, geen uitzondering. Verschillende artikelen bieden een basis voor verder onderzoek en zeker de bijdragen van Peels en Borgman bezitten een verrassende actualiteitswaarde. Bij de voortgaande discussie over rendementsdenken en excellentie in academisch onderwijs en onderzoek is een grondige herbezinning op de grondbeginselen van de wetenschap, waar Borgman expliciet en Peels wat meer impliciet voor pleit, verstandig. Een begrip als waarheidsliefde, met haar negentiende-eeuwse bijklank, zou hierin een voornamelijk rol kunnen spelen.

Maarten van den Bos
(Universiteit Utrecht)

Pons, Anneke (red.) (2014), *Biblebelt on line. Bevindelijk gereformeerd en de nieuwe media*, Apeldoorn: Labarum Academic, pp. 276, ISBN 9789462780316, € 14,95.

Dit boek is de eerste in een serie van *Biblebelt* uitgaven. In deze serie zullen studies verschijnen over cultuur, geschiedenis en betekenis van een specifieke groepering orthodoxe protestanten in Nederland, ook wel als bevindelijk gereformeerd of reformatorische gezindte (refo's) of als *Biblebelt/Bijbelgordel* aangeduid. In de inleiding maakt Anneke Pons duidelijk dat het gebruik van de nieuwe media een belangrijk thema is in de *Bijbelgordel*. Hoe moet je daar mee omgaan? Zijn de nieuwe media een bedrei-